

SIVIILIIEN KOSKEMATTOMUUS

Siviilien koskemattomuus on oikeutetun sodan tradition ehkä kaikkein tärkein moraaliperiaate, joka heijastuu myös sotaa koskeviin kansainvälisiin lakeihin ja sopimuksiin. Koskemattomuusperiaatteen mukaan siviileihin ei tule tahallisesti kohdistaa sotilaallista voimankäyttöä ja jopa huolimattomuudesta johtuvia siviileihin kohdistuvia iskuja voidaan pitää sotarikoksina. Oikeutetun puolustus sodan kannalta välttämättömien sotilaallisten iskujen sivullisina vahinkoina syntyvät siviiliuhrit voidaan kuitenkin joskus oikeuttaa pienimmän pahan periaatteella.

Modernien sotien kasvavat siviiliuhrit – vieläpä suhteessa taistelun aikaisiin sotilaskuolemiin – kertovat kuitenkin selvän numeroin karua tarinaa siitä, että tätä periaatetta ei läheskään aina sodassa noudateta. Luvut siviilien osuudesta Tšetšnian kuolonuhreissa kielivät tahallista ja tarkoituksenmukaisista iskuista nimenomaan siviiliväestöön ja -infrastruktuuriin. Sota on aina hirvittävä moraalinen ja inhimillinen tragedia, mutta siviiliuhrien kasvavat, nimettömät joukkohaudat ravistelevat ihmisyyden ydintä usein aivan uudella moraalisen kauhun tasolla.

Vaikka yhteisymmärrys siviilien koskemattomuuden tärkeydestä saavutettaisiin, modernien sotien luonne muodostaa silti haasteita koskemattomuusperiaatteen noudattamiselle, sillä yhteistä yleispätevää määritelmää siitä, ketkä ylipäänsä ovat siviilejä on vaikea muodostaa. Esimerkiksi vielä Napoleonin aikaisissa sodissa sodan näyttämö ja siellä esiintyvien vastapuolien roolit olivat varsin selvät. Nykysotien näyttämö puolestaan tulee suoraan kaupunkeihin, kyliin ja koteihin ja pakottaa siviilitkin ”taistele tai pakene” -valinnan eteen. Kun siviilistä tämän tarttuessa aseeseen tai valmistuessa polttopulloja kellarissaan, tulee käytännössä ”taistelija” hän muuttuu niin kutsutun revisionistisen tulkinnan mukaan uhrista uhaksi.

Revisionistinen tulkinta liittyy siihen, miten oikeutetun sodan tradition moraaliperiaatteita ymmärretään ja sovelletaan. Revisionistisen tulkinnan mukaan jako siviileihin ja sotilaisiin – tai paremminkin taistelijoihin ja ei-taistelijoihin – määrittäyty sen mukaan, onko toimija vastuussa väkivallan uhan tuottamisesta. Näin ollen aseeton siviili on vain sodan uhri, kun taas aseistettu siviilikin muodostaa uhan ja täten voi olla taistelija lähestulkoon siinä missä sotilaskin. Tässä tulkinnassa siis siviilikin voi olla taistelija ja taistelijana ollessaan myös oikeutettu väkivallan kohde. Ei-taistelijoita puolestaan ovat vain sellaiset siviilit, jotka eivät ole vastuussa väkivallan uhkasta.

Väkivallan uhkaa voi kuitenkin tuottaa ja tukea myös muilla tavoin kuin suoraan taistelijaksi ryhtymällä. Yleensä esimerkiksi ammusseuraita pidetään sotilaskohteina, vaikka niissä työskentelisivät lähinnä siviilejä, sillä ne varsin suoraan ja konkreettisesti ylläpitävät valtion sotatoimia ja ovat olemassa vain kyseistä tarkoitusta varten. Kuitenkin myös moni muu siviiliyhteiskunnan ja -infrastruktuurin rakenne, kuten energia- tai metalliteollisuus, usein valjastetaan sotatoimien käyttöön sodan aikana. Epäsuoraan valtion sotilaallista suorituskykyä tukee myös kansalaisten demokraattinen tuki, puolustus- tai taistelutahto ja esimerkiksi verojen

maksu. Näin revisionistisessa tulkinnassa jokaisesta yhteiskuntaan osallistuvasta on vaarassa tulla vastustajan silmissä ainakin jonkinasteinen sotilaallinen uhka, ja siten oikeutettu väkivallan kohde. Tämän kaltainen ajattelu tuskin edesauttaa koskemattomuusperiaatteen noudattamista ja siviileihin kohdistuvien iskujen hillitsemistä.

Oikeutetun sodan *traditionalistisessa tulkinnassa* puolestaan voidaan ajatella, että koskemattomuusperiaate on tiukempi kielto siviilien ja siviiliyhteiskunnan suojelemiseksi, mutta molempien osapuolten sotilaiden kesken vallitsee niin kutsuttu tasa-arvotelesi. Tasa-arvotelesin mukaan niin oikeutettua puolustus sotaa kuin epäoikeutettua hyökkäyssotaa käyvät sotilaat ovat yhtä lailla oikeutettuja kohdistamaan iskuja vastapuolen sotilaisiin ja sotilaskohteisiin. Näin ollen nekin sotilaat, jotka taistelevat epäoikeutettua hyökkäyssotaa valtionsa moraalisesti epäilyttävien päämäärien puolesta, voivat itse toimia sotieissaan hyväksyttävällä tavalla, kunhan välttävät kohtuuttomat ja siviileihin kohdistuvat iskut, vaikka heidän sotansa kokonaisuudessaan ei hyväksyttävä olekaan.

Revisionistinen tulkinta kieltää tämän sotilaiden tasa-arvotelesin. Sen sijaan siitä, että iskujen oikeutettavuus perustuu vastuuseen väkivallan uhasta, seuraa johtopäätös, jonka mukaan oikeutettua puolustus sotaa käyvien sotilaiden tulisi olla yhtä lailla koskemattomia kuin ei-taistelija siviilien. Tämä johtuu siitä, että oikeutettua puolustus sotaa käyvien sotilaiden ei katsota tuottavan väkivallan uhkaa; he eivät käyttäisi voimaa muutoin kuin välttämättömänä keinona hyökkäykseksi puolustautumiseksi. Sen sijaan nyt epäoikeutettua hyökkäyssotaa käyvät sotilaat eivät ole oikeutettuja käyttämään väkivaltaa kehenkään, edes vastapuolen sotilaisiin, sillä vain he itse ovat vastuussa väkivallan uhasta. Tässä tulkinnassa epäoikeutettua hyökkäyssotaa käyvät sotilaat eivät voi tehdä mitään muuta oikein, kuin laskea aseensa ja antautua.

Sen sijaan revisionistisessa tulkinnassa oikeutettua puolustus sotaa käyvien sotilaiden katsotaan joskus olevan oikeutettuja kohdistamaan iskuja jopa hyökkääjävaltion siviileihin, jos se on puolustautumisen kannalta välttämätöntä. Voisiko jonkin valtion siviileitä pitää valtionsa sotaisuudesta vastuussa siksi, että he ovat äänestäneet valtaan, hiljaisesti hyväksyneet tai verovaroin tukeneet sellaisia hallituksia ja johtajia, jotka vääryydellä ovat aloittaneet hyökkäyssodan? Osittain tämänkaltaisella järkeilyllä puolustettiin aikanaan esimerkiksi Englannin toisen maailmansodan aikaisia Natsi-Saksan siviili kaupunkien pommituksia, jotka muutoin ovat moraalisesti täysin kiellettyjä, mutta joiden tarkoitus oli nujertaa vastustajakansan taistelutahto.

Tässä revisionismin ja traditionalismin välisessä aatteiden taistossa siitä, kuka on siviili, taistelija tai sotilas, yhtäältä on uskottavaa, että taisteluun hyvin konkreettisesti osallistuvasta siviilistäkin tulee jossakin määrin väkivallan uhka, ja siten ehkä jossain määrin oikeutettukin iskujen kohde. Toisaalta on varsin mahdollista määrittää sitä vastuun astetta, joka kansalaisilla yksilöinä tai edes kollektiivina on valtionsa sotatoimista. Minkälainen vastuun aste väkivallan tuottamisesta tai ylläpitämisestä antaa valtuutuksen väkivaltaisuuksiin ei-taistelijoita kohtaan? Samoin yhtäältä uskottavaa on, että epäoikeutettujen sotilaiden väkivalta ei ole missään muodossa

moraalisesti hyväksyttävää, sillä he ovat vastuussa sotatoimien tarpeellisuudesta puolustajankaan puolelta. Toisaalta siviiliuhrien hyväksyminen oikeutetussa puolustus sodassakaan ei tunnu vaarattomalta ja tällaisen poikkeusluvan väärinkäytön potentiaali tuntuu ilmeiseltä ja hirvittävältä. Tällöin jokainen sotansa oikeutetuksi julistava voi ainakin itse itseltään sallia lähes mitä tahansa omien ylevien pitämiensä päämäärien toteuttamiseksi. Sen sijaan, jos molempien osapuolien siviileihin kohdistamia iskuja pidetään lähtökohtaisesti sodan pahimpina moraalittomuuksina, toivoisi koskemattomuusperiaatteen noudattamisesta tulevan tärkeämpää.

Vaikka täyttä yhteisymmärrystä siitä, saako vastustajan tappa tai kuka todella on vastustajaksi laskettava ei koskaan saavutettaisikaan, jokainen ymmärtää, että ainakin silloin kun joukkohaudat täyttyvät vanhuksista ja lapsista elämän arvon huomioiminen on jäänyt täysin sotilaallisten päämäärien jalkoihin. Oman haasteensa muodostaa myös eläimien ja luonnon huomioiminen sodan oikeutettuja kohteita arvioitaessa. Modernien sotien siviiliyhteiskuntiin soluttautuva luonne luo entistä vahvemman houkutuksen käyttää esimerkiksi tiettyjä luonnonvaroja tai ekosysteemejä ja ekosysteempalveluja aseina siviiliväestöä vastaan, esimerkiksi maaperää tai pohjavesiä myrkyttämällä, vesistöjä, vuoristoja tai metsiä tuhoamalla tai biologisia aseita käyttämällä.

Vaikka ajateltaisiin, että muunlaisilla eläimillä ja eläin luonnolla on vain välineellistä arvoa, ovat näihin kohteisiin suuntautuvat iskut silti moraalittomia, sillä niiden aiheuttamat haitat, kuten puhtaan veden puute tai kuivuus ja näistä edelleen aiheutuvat jano, nälänhätä ja taudit, kohdistuvat lopulta suhteettomasti juuri siviileihin ja siten rikkovat koskemattomuusperiaatetta epäsuorasti. Voidaan myös ajatella, että muunkinlaisilla eläimillä ja luonnolla on itseisarvoa, jolloin niiden suojeleminen jo pelkästään niiden itsensä vuoksi olisi moraalisesti tärkeää. Näin ollen esimerkiksi metsän tai vesistön tuhoaminen tai tuhoutuminen sodassa olisi tragedia ja moraalinen vääritys myös niiden itsensä vuoksi riippumatta tuhon tuottamista sotilaallisista hyödyistä. Niinpä on mahdollista, että ihmisiin liittyvän koskemattomuusperiaatteen tiukan tulkinnan lisäksi, saattaa olla tarpeen myöntää jonkinasteinen siviilistatus myös muille eläimille ja ei-eläin luonnolle. Näin koskemattomuusperiaatetta tulisi soveltaa jopa ihmissiviilejä laajemmalle koko siihen elonkirjoon, joka ei osallistu väkivaltaisuuksiin, mutta kylläkin kärsii niistä huomattavasti. Tällöin koskemattomuusperiaatteen noudattamisesta tulee varsin vaativalta, mutta sellaista on moraalille tuleva tila myös sodassa, jotta kuolonuhritilastot eivät näyttäisi siltä kuin ne moderneissa sodissa näyttäivät.

Laura Puumala

Väitöskirjantutkija, Turun yliopisto
28.3.2023

Lähteitä/lisälukemistoa:

Lazar, Seth (2017). "Just War Theory: Revisionists Versus Traditionalists". *Annual Review of Political Science*, 20, s. 37–54.

McMahan, Jeff (2006). "The Ethics of Killing in War". *Philosophia*, 34, s. 23–41.

Walzer, Michael (1977/2015). *Just and Unjust Wars*. NY: Basic Books.